

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Даниела Добрева Пастармаджиева, ПУ „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд **„Избори и избирателни системи по света: еволюция, участие и въвеждане на хибридните модели“** с автор доц. д-р Стойчо Петров Стойчев за придобиване на научната степен „доктор на науките“ в ПН 3.3 Политически науки

Дисертационният труд на доц. д-р Стойчо Стойчев със заглавие „Избори и избирателни системи по света: еволюция, участие и въвеждане на хибридните модели“ представлява задълбочено и навременно научно изследване, отговарящо както на необходимостта от теоретични прецизирания, така и на нуждата от практически подходи за подобряване функционирането на демокрациите. Дисертацията е в общ обем от 234 страници, като съдържанието е структурирано в увод, осем глави, заключение, списък с литература (включваща 386 източника) и приложение. Дисертационният труд е обсъден и е насочен за публична защита на заседание на катедрения съвет на катедра „Политология“ на Философския факултет при СУ „Св. Климент Охридски“ на 16.12.2024 г.

Динамиката в демократичните общества, включваща спад в избирателната активност на глобално ниво, наред с нарастващата роля на процесите на дигитализация, предопределят необходимостта от актуализиране на общоприети разбирания за комплексния въпрос за участието на гражданите в демокрациите посредством избори. На основа на научноизследователския си и практически опит Стойчев съумява да подбере основни предизвикателства пред демократичните управления, свързани с изборите, като клиентелизма, купуването на гласове, политическата поляризация и дигитализацията. Той успява да интегрира в обща рамка както посочените предизвикателства, така и фактори, влияещи върху изборно участие и електорално поведение на гражданите, и избирателната активност. Аргументира необходимостта от изследване на институционалната рамка, представляваща изборните правила, и предлага преосмисляне на класическата типология на избирателните системи (мажоритарни, пропорционални и смесени), като създава нова категория – хибридни избирателни системи. Широкообхватният подход отговаря на научното ниво на дисертацията,

избягвайки фокусирането върху един единствен елемент, което би опростило изследването и намалило неговия научен принос.

Уводът ясно очертава значимостта на темата, позовавайки се на класически разбирания за връзката между избирателната система и нуждата от баланс между представителност и отчетност („the balance between representation and accountability in electoral systems“, с. 1). Последното е посочено като основната тема, която се разглежда в дисертацията. Най-опростеното разбиране, възприето в политическата наука е, че пропорционалните системи осигуряват повече представителност, а мажоритарните повече отчетност. Авторът коректно адресира нуждата от прецизиране на посоченото виждане и, че трябва да се отчете влиянието на множество фактори върху резултатите. Приемам приведените от него аргументи, като бих добавила и още един. Възможността за отчетност в мажоритарните системи се сблъсква с принципа, че депутатите не представляват само своите избиратели, а цялото общество. Посоченото е отразено в масово възприетия в демократичните общества принцип на свободния мандат. Задължителният мандат от своя страна е абсолютен израз на идеята за отчетност, но се счита за несъвместим с демокрацията. Следва обаче да се отбележи, че има демокрации, в които е намерен вариант за практическа реализация на отчетността на национално или регионално ниво, като е въведено правото на отзоваване на депутати (Великобритания, Recall of MPs Act 2015) или на целия законодателен орган (чл. 14 от Конституцията на Латвия).

Авторът си поставя нелеката цел „да разреши дългогодишните методологични и емпирични предизвикателства в електоралните изследвания, със специален акцент върху недостатъците на съществуващите типологии и техните последици за разбирането на демократичните процеси“ („to resolve long-standing methodological and empirical challenges in electoral studies, with particular emphasis on the shortcomings of existing typologies and their implications for understanding democratic processes“, с. 5). Подобна необходимост е несъмнена, тъй като най-често приеманите за базови идеи на Морис Дюверже, отнасящи се за връзката между избирателната и партийната система, имат твърде ограничено приложение в съвременните реалности, което е отчетено и от Стойчев (с. 77).

Освен това съществуването на множество вариации в трите категории избирателни системи (мажоритарни, пропорционални и смесени), чиито ефекти са разнообразни, обуславя необходимостта от преосмисляне на концептуалните основи, а дори от прецизиране на самата типология. В съществуващата типология към

мажоритарните и пропорционалните категории са отнесени системи, в които се гласува за кандидати (и бюлетината е така направена), но избирателните райони са многомандатни. Те представляват специални случаи и често се определят като изключение за съответната категория, тъй като не се вписват напълно в нейните специфики.

Стойчев успява да реализира особено значим принос, отделяйки ги в отделна категория и установявайки резултатите от тяхното прилагане, като същевременно ги сравнява с другите категории избирателни системи. В този смисъл приемам напълно аргумента на автора, че съществуващите типологии „не са нито изчерпателни, нито изключителни, оставяйки определени системи или недефинирани, или неправилно класифицирани“ („typologies that are neither exhaustive nor exclusive, leaving particular systems either undefined or misclassified”, с. 6). Изведената категория според автора би могла да допринесе както за представителност, така и за отчетност, когато разбира се, са налице съответните институционални условия и политическа култура (с. 198)

Както самият Стойчев отбелязва, демокрацията не е единственият възможен и неоспорим път за развитие на обществата (с. 9). Фокусът върху демократично организирани общества обаче не е случаен, защото те в най-голяма степен създават среда на уважение към отделния човек, посредством средства за защита на човешкото достойнство и неговите граждански права и свободи. А свободните и честни избори от своя страна са механизмът, чрез който в представителните демокрации се обективира основната демократична идея за „власт на народа“. Поради посоченото намирам за напълно коректна логиката на Стойчо Стойчев да структурира своята дисертация, започвайки от основите на електоралната демокрация. Именно от там идват аргументите за необходимостта от изследване на определени измерения на изборите, но също така за динамиката в развитието на демократичните общества, налагаща преосмисляне на общоприети концепции за избирателните системи.

От методологическа гледна точка дисертацията интегрира набор от методи, които дават възможност за привеждането на достатъчно стабилни аргументи и валидност на направените изводи. Авторът използва теоретичен синтез, изследване на случаи, вторичен статистически анализ на данни, собствено национално представително изследване, като всеки от методите е аргументирано приложен за определено измерение от изследването. Следва да се отбележи и дискусията върху различни теоретични подходи към изборите (теория за рационалния избор, психологически модели, теория за

социалния капитал, институционалната рамка и др.), които умело са интегрирани в обяснителен модел, отчитайки широк набор от фактори (с. 20-29).

Реализирането на самото емпирично изследване посредством посочените методи има четири основни измерения – глобални и регионални тенденции по отношение на избирателната активност (глава пета), връзка между категориите избирателни системи и участието на гражданите (шеста глава), роля на изборните реформи за електоралното участие (седма глава) и влияние на въвеждането на машинното гласува в България (осма глава).

В пета глава, посредством използването на данни за избирателната активност на глобално и регионално ниво за 7-8 десетилетия назад Стойчев извежда и коментира глобалните тенденции по отношение на избирателната активност, позволяващи генерализирани изводи. Наред с посоченото обаче авторът не пропуска регионалния контекст, отчитайки исторически, политически и социокултурни особености, което спомага за по-конкретни изводи и използването на данните като доказателство за наличието на определени зависимости. Установяването на тенденции е допълнено с прогноза за избирателната активност на глобално и регионално ниво до 2033 г. посредством използването на статистически методи. И тук авторът подчертава сложността на изследваното явление (избирателната активност), което е резултат от редица влияния, включително структурни и времеви (с. 125). Подчертана е логическата свързаност на установените в пета глава зависимости на макро ниво, които са основа за „сравнително изследване на участието в различни видове избирателни системи въз основа на новата типология“ (с. 125).

В глава шеста от практическа гледна точка разработената нова класификация е използвана за тестване на влиянието на всяка от групите избирателни системи върху избирателната активност. Авторът коректно е подбрал само демократични държави, тъй като при тях гражданското участие има реален смисъл. Приемам критерия за подбор на демократични държави, като са включени онези определяни като „full democracy“ или „flawed democracy“ от EIU Democracy index. Поставен е фокус върху хибридните типове избирателни системи, като са разгледани трендовете при отделните разновидности в хибридната категория. Установеното от автора кореспондира с резултати от други изследвания, а именно, че типът избирателна система влияе върху избирателната активност и гражданското участие, но последните далеч не са зависими само от институционалната рамка. Стойчев коректно посочва значимостта на „исторически вкоренени политически традиции и контекстуални рамки“ (с. 148). И тук е налице плавен

преход към следващата глава, която търси още по-детайлно обяснения на процесите чрез изследването на отделни случаи на изборни реформи.

След вторичната обработка на данни и прилагането на разнообразни статистически методи за установяването на тенденции (в пета глава) и зависимости (в шеста), седма глава използва качествен метод в опит да се открият дълбоките причини за констатираното в предходните две глави. Посоченото се осъществява посредством изследване на влиянието на изборните реформи върху участието на гражданите на избори в седем демократични държави. Преди представянето на установеното обаче Стойчев прави своеобразна типология на реформите и техните измерения. Самите резултати отново подчертават комплексната природа на решението за гласуване, детерминирано от множество фактори, като самите те не са краен брой и с едно и съща тежест на влияние в отделните контексти. Авторът подчертава, че „реформите, предназначени да повишат избирателната активност, рядко водят до трансформиращи резултати сами по себе си“ (с. 175). Достигането до посочения извод, както вече бе подчертано, е резултат от значителен обем теоретични и емпирични данни, което съществено надгражда предишни изследвания, чиито констатации не се ползват с подобна сериозна аргументация.

Подходът на Стойчо Стойчев по отношение на емпиричното изследване може да се опише като своеобразна фуния, която в най-широката си част започва от глобалните тенденции, стигайки до конкретен национален контекст (България) и определено измерение на изборна реформа, а именно въвеждане на машинно гласуване. Проведеното теренно проучване, чиито резултати са представени в осма глава, се вписва в контекста на изследването и допълва получените резултати. Освен това самото му реализиране представлява значим принос. Събирането на първични количествени данни чрез национално представително проучване от самостоятелно работещ изследовател е изключителна рядкост и заслужава да бъде подчертано. Теренната работа, както и подготовката на извадката са съобразени с изискванията за представителност. Продължение на посоченото е допълнителната работа по извадката, така че да съответства на официалните данни за избирателна активност и партийна подкрепа в България.

Логиката на дисертационния труд на Стойчо Стойчев, основните моменти на изследването и приносите, са достатъчно ясно представени в автореферата с общ обем 111 страници на български език и 88 страници, преведен на английски език. Изведените приноси са ясно разграничени по отношение на науката и практиката. Несъмнено най-

значим научен принос е допълването на стандартната типология на избирателните системи (мажоритарни, пропорционални и смесени) с нова четвърта категория хибридни системи, която включва Борда метод (BC), блоково гласуване (BV), ограничен вот (LV), единичен непреносим глас (SNTV) и единичен преносим глас (STV). Посоченото дава възможност с много по-голяма прецизност да се изведат особеностите на отделните категории и да се направи прогноза за ефектите от тяхното прилагане на практика. Към този теоретичен принос следва да бъде отнесено и влиянието на новата категория избирателни системи върху избирателната активност, наред с други фактори като политическа култура, доверие и ясни процедури за гласуване. Посочените констатации имат практическо приложение от гледна точка на изборните реформи, като насочват вниманието на нормотворците върху различните измерения на предварителния анализ, който следва да бъде направен преди промяна на изборните правила.

Посочените приноси, разбира се, следва да се разглеждат с известна доза изследователски скептицизъм, защото и самият автор посочва като ограничение на своите констатации възможността за тяхната генерализация. В категорията хибридни системи попадат твърде малък брой избирателни системи, като за всяка от разновидностите има по 1-2 държави, които ги прилагат. В този смисъл може да се окаже, че резултатите в по-голяма степен се дължат на контекстуални фактори, отколкото на институционалната рамка. Посоченото обаче не отменя факта на техните сходства и произвеждани близки резултати, които дават основание да бъдат групирани в отделна категория.

Пак във връзка с категорията „хибридни системи“ имам въпрос, отнасящ се до системата панажаш (panachage), при която избирателите могат да подкрепят цялата листа на една партия, но може и да избират отделни кандидати в многомандатните райони. На практика тя също съчетава пропорционални и мажоритарни елементи (гласуването за личности), като не са налице два отделни вота, а един, който представлява синтез от двата подхода. И в този смисъл представлява интерес мнение на автора къде е по-подходящо да бъде категоризирана – при пропорционалните системи с листа, където е в момента, или при хибридните? Дали не е удачно да се провери до коя категории са по-близко резултатите, които произвежда тя?

В обобщение бих искала да подчертая, че дисертационният труд на Стойчо Стойчев постига резултати не само с теоретично, но и с изключително практическо значение, а именно, че краткосрочните мерки, свързани с институционална промяна, следва да се прилагат успоредно с дългосрочни стратегии за създаване на доверие,

развиване на политическата култура и дигитална грамотност (с. 180). Високият академичен стандарт, зададен от автора, е видим и в ясното разбиране за ограниченията на изследването му и предложената типология. Липсата на претенция за пълна изчерпателност и универсалност е доказателство за ясна изследователска мисъл. Посоченото обаче не прави приносът му по-малко значим за науката. Напротив, той дори формулира посоките, в които следва да се продължи научното дирене. Установеното представлява съществен принос за теоретичното познание и е не просто практически приложимо, а дори следва да бъде взето предвид при създаване или промяна в изборните правила, така че да бъдат възможно най-мотивиращи за гражданите и да въвличат избирателя максимално в процеса на формиране на представителни органи.

От формална гледна точка кандидатът отговаря на минималните национални изисквания за придобиване на научна степен „доктор на науки“ в професионално направление 3.3. Политически науки. Представената автобиография, включваща неговата публикационна, проектна и преподавателска дейност показва натрупания в дългогодишната му кариера научен и практически опит по темата, които са предпоставка за реализиране на дисертационен труд с висока добавена стойност. От съдържателна гледна точка дисертацията несъмнено включва теоретични обобщения и предлага решение на значим научен, но и практически проблем. Получените резултати са базирани на базови трудове и съвременни научни постижения и считам, че представляват значителен и оригинален принос в политическата наука. Оригиналността е видна и от представен доклад от StrikePlagiarism, който доказва автентичността на текста и липсата на плагиатство.

С оглед изложеното давам положителна оценка на дисертационния труд и предлагам на уважаемото научно жури да присъди научна степен „доктор на науките“ на доц. д-р Стойчо Петров Стойчев по професионално направление 3.3. Политически науки (Политология).

22 април 2025

.....
Доц. д-р Даниела Пастармаджиева